

М.М. Назар, Інститут психології АПН України ім. Г.С. Костюка

Психологічний вплив спілкування у мережі Інтернет на формування певних особистісних особливостей її користувачів

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з найзначніших факторів розвитку сучасного суспільства, що переходить на нову – інформаційну – стадію свого розвитку, виступає обмін інформацією, що модернізується разом з науковим і культурним поступом людства. В життя все більш активно вторгаються та стають його невід’ємною частиною найсучасніші наукові розробки, частіше за все пов’язані з мультимедійними технологіями: сюди відносяться стільниковий зв’язок, кишенькові комп’ютери, супутникове телебачення, комп’ютерні мережі (зокрема, найвідоміша з них – Інтернет) тощо. [7]

Отже, ефективний обмін інформації в мультимедійному просторі є одним з чинників, що спроможні забезпечити інтенсивний розвиток суспільства. Одна з найтиповіших і основних репрезентацій мультимедійного простору – глобальна інформаційна мережа Інтернет, що складається з своїх осередків – інтернет-сайтів. Через інтернет-сайти розповсюджується такий обсяг інформації, що впливає на свідому і несвідому сфери сотень мільйонів людей, кількість яких збільшується кожного дня, зокрема в Україні. Особливого значення набуває спілкування користувачів мережі Інтернет один з одним, що здійснюється з використанням комп’ютерних технологій. [13] [2]

Закономірно припустити, що існує психологічний вплив інтернет-комунікації на її учасників, в процесі і результаті якого в них формуються певні психологічні особливості. Це можна пояснити на основі того, що оскільки процес інтернет-комунікації є певною людською діяльністю з власною специфікою, то закономірним і необхідним чином остання впливає на певні психологічні особливості суб’єктів цієї діяльності. Отже, існує

потреба у тому, щоб закономірності психологічного впливу інтернет-комунікації, яка охоплює все більшу кількість користувачів мережі Інтернет, на своїх учасників були досліджені та описані, що може бути зроблено на основі вивчення досвіду таких, що вже існують, і проведення нових психологічних досліджень відповідної тематики, зокрема у мережі Інтернет. Звідси випливає наукова проблема необхідності дослідження специфіки психологічного впливу інтернет-комунікації на її учасників. Все це вказує на актуальність теми дослідження. [16]

Дослідження відповідної наукової проблеми дає можливість, по-перше, ґрунтовніше і повніше розробити поняття інтернет-комунікації та психологічного впливу інтернет-комунікації на її учасників; по-друге – більш глибоко і всебічно розробити поняття формування певних психологічних особливостей (зокрема, таких, що мають цінне педагогічне значення) у процесі та в результаті інтернет-комунікації; по-третє – продовжувати науково-психологічні дослідження, використовуючи для цього не тільки класичні засоби збору інформації, тобто такі, що потребують наочної взаємодії з досліджуваними (опитувальники, тести, бесіди, інтерв'ю як одна з форм бесіди, анкети тощо), а більш сучасні дистантні засоби, що не потребують такої взаємодії та використовують для цього електронну інформаційну мережу Інтернет. [11]

Практичне значення дослідження полягає у здійсненні акценту на можливості використовувати сучасні електронні засоби комунікації у мережі Інтернет у психолого-педагогічних цілях, для науково обґрунтованого позитивного психологічного впливу на аудиторію мережевого простору, зокрема для підвищення ефективності навчання, формування або нейтралізації певних психологічних особливостей, дистанційного психологічного консультування тощо. Оскільки мова йде про психологічний вплив інтернет-комунікації на її учасників, то в такому контексті можуть бути розкриті нові сучасні засоби здійснення впливу на певні психологічні особливості представників аудиторії мережевого простору, використання

яких (засобів) може охоплюватися сферою психології навчання, соціальної психології, психології реклами, психології управління, політичної психології, психологічного консультування тощо. Це має безпосереднє відношення до проблеми інтернет-комунікації, проблеми психологічного впливу інтернет-комунікації на її учасників, проблеми дистанційного навчання через мережу Інтернет тощо, адже в інтернет-комунікації, як формі людської діяльності, пов'язаної з обміном інформації між представниками мережі Інтернет, закономірним чином проявляється специфіка психологічних особливостей її учасників, що як перебувають під впливом використання найсучасніших мультимедійних комунікативних технологій, так і впливають один на одного завдяки власним психологічним особливостям. [22] [20]

Аналізуючи останні дослідження і публікації, присвячені проблемі психологічного впливу інтернет-комунікації на формування певних психологічних особливостей користувачів мережі Інтернет, необхідно відзначити, що їх вкрай недостатньо.

Зокрема, в деяких з них звертається увага на те, що можливість здійснення міжособистісної комунікації з'явилася істотним чинником розвитку і розповсюдження нових інформаційних технологій, зокрема Інтернету. Проте, відкриваючи нові можливості, мережеві комунікації породжують і нові проблеми, примушують замислитися над раніше очевидним, ініціюють переоцінку цінностей, зокрема відносно міжособистісного сприйняття і розуміння, які в психології прийнято іменувати соціальною перцепцією (від лат. *perceptio* – сприйняття і *socialis* – суспільний). Інтернет-комунікація стимулює розвиток комунікативної мотивації, а також певним чином змінює сприйняття інших учасників комунікації взагалі. [9] [23]

В іншому дослідженні підкреслюється, що відчуження людини від людини стає практично нормою сьогоденного життя, у зв'язку з розвитком нових дистанційних форм електронних засобів зв'язку, що все частіше переводять реальне спілкування між людьми у віртуальне. Як наслідок,

соціально-психологічна проблема самотності людини в сучасному світі виходить на перший план. У зв'язку з цим, завдання надання психологічної допомоги для подолання людиною стану самоти, що турбує її, стає все більш актуальним. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що, з одного боку, інтернет-технології сприяють розвитку відчуженості між людьми, а з іншого боку, вони є оперативним способом пошуку інформації, встановлення контактів, розвитку комунікативної мотивації і тому широко використовуються людьми, що страждають від самоти, для спілкування. Також інтернет-комунікація викликає певні особистісні зміни. [14]

На думку деяких авторів, дані психологічних досліджень комунікації в мережі Інтернет дозволяють розглядати Інтернет як середовище швидше соціальне, ніж безособово-інформаційне. Особливості інтернет-комунікації (невизначеність, анонімність, безпека, невидимість суб'єкта, значна різноманітність середовищ спілкування та діяльності) не тільки впливають на формування певних психологічних особливостей її користувачів, але і дозволяють говорити про Інтернет як про середовище, в якому більшість соціальних ситуацій є «слабкими» – такими, в яких поведінка визначається більшою мірою особистісними, ніж ситуаційними змінними. Ці особливості Інтернету роблять його сприятливим середовищем для дослідження особистісних детермінант поведінки у невизначеному середовищі. [5]

В іншому дослідженні здійснюється виявлення зв'язку між інтроверсією, комунікативною установкою та тенденцією до інтернет-залежності, зокрема надмірної інтернет-комунікації. Висунута автором дослідження [8] гіпотеза про зв'язок інтроверсії та комунікативної установки з особливостями комунікації в Інтернеті підтвердилася, а саме, особливості протікання комунікативних процесів у мережі Інтернет, продуктом яких є інтернет-залежність, взаємопов'язані з індивідуально-психологічними особливостями користувачів: інтроверсією та негативною комунікативною установкою. [8]

Аналізуючи психологічні особливості інтернет-комунікації, відзначається, що в умовах комунікативно-безконтактного спілкування

відсутнє відчуття тіла як такого, переважає стан «розчиненої тілесності», тому може формуватися спотворене сприйняття власного фізичного тіла. У реальній комунікації завжди бере участь тіло, яке створює свій власний текст, що, накладаючись на слово, і створює образ людини, тоді як в інтернет-комунікації це відсутнє. [4]

Деякі автори особливо підкреслюють, що мережеву комунікацію необхідно розглядати саме в контексті поведінки в кіберпросторі загалом, яка здійснює певний вплив на особистість людини, формує чи пригнічує ті або інші психологічні особливості. З появою і все більш активним використанням міжнародної комп'ютерної мережі Інтернет виникає новий предмет гуманітарних і зокрема психологічних досліджень – т.з. інтернет-середовище (інакше відоме як кіберпростір). [15] [21]

Досліджуючи психологічні особливості, що виникають у користувачів мережі Інтернет, зокрема у процесі інтернет-комунікації, звертається увага на наступні з них (як позитивні, так і негативні): завзятість, наполегливість у досягненні мети, незалежність мислення і поведінки, схильність до прийняття рішень на підставі самостійно вироблених критеріїв, зневага соціальними нормами, достатньо високий інтелект, схильність до творчої діяльності, перевага процесу роботи над отриманням результату, а також інтровертованість, занурення у власні переживання, холодність і неемоційність у спілкуванні, недолік емпатії, схильність до конфліктів, егоцентризм, недолік відповідальності. [4] [19]

Психологічні наслідки застосування інтернет-комунікації носять амбівалентний характер: з одного боку, є позитивні впливи на її учасників – розширюється сфера контактів, активне спілкування з багатьма людьми дозволяє швидко знаходити потрібну інформацію з питань, що цікавлять, знайомитися з різними точками зору, стимулює творчий потенціал, власну активність, сприяє зміні авторитарного стилю спілкування на демократичний (такий, що орієнтований на навчання, знайомство з різними точками зору, формування власної думки тощо), на тлі зростаючої ізольованості та низької

комунікабельності мешканців сучасних мегаполісів інформаційні технології дозволяють легко встановлювати контакти і розвивати спілкування, у комунікації через комп'ютерну віртуальну реальність відсутній тиск стереотипів сприйняття того або іншого діалогу, що складаються в близькому соціальному оточенні. З іншого боку, існують негативні впливи на учасників інтернет-комунікації – при взаємодії людини з інформаційними технологіями відбувається опосередкування діяльності новими знаковими системами і засобами, при яких спостерігається зміна самої особистості в новому знаковому середовищі, що може призводити до зміни її мотиваційно-особистісної сфери і виявлятися у надмірній захопленості інформаційними технологіями, втраті цікавості до звичайного спілкування з близьким соціальним оточенням, формуванні комп'ютерної залежності тощо. [4] [1]

Відзначається [12], що вплив комп'ютерної віртуальної реальності, зокрема інтернет-комунікації, особливо по відношенню до молоді, призводить до зменшення значущості навичок соціальної взаємодії у порівнянні з однолітками, до меншої обізнаності у всіх тонкощах людських взаємин, до збільшення схильності оцінювати все, що відбувається, логічно, раціонально, з допомогою мисленневих операцій. У досвідчених учасників інтернет-комунікації сприйняття і розуміння іншого та взаємодія з ним підкоряються ціннісній орієнтації особистості на активні досягнення в діяльності, а у недосвідчених учасників – ціннісній орієнтації на продовження стосунків. У ціннісному образі іншого у досвідчених учасників домінують ділові якості, орієнтація на успіх і досягнення, активність, інтелект, виступаючи основними регуляторами міжособистісних стосунків, що виражається у формі їхньої чутливості до оцінки образу іншого, перш за все, як суб'єкта-діяча. Слабка диференціація компонентів емоційно-чуттєвої сфери при категоризації іншої людини свідчить про низький рівень рефлексії та усвідомленості даної сфери людського буття, звироднілість її регулятивної функції. Таким чином, надаючи розвиваючої дії на інтелектуальні здібності, здатності до діяльності, використання комп'ютерної віртуальної реальності,

зокрема інтернет-комунікація, може пригнічувати сферу міжособистісної взаємодії, обмежуючи реальні соціальні контакти. Надмірне використання комп'ютерної віртуальної реальності у збиток всьому іншому, труднощі у встановленні та підтримці міжособистісних стосунків через особливості світосприймання і пізнавальних процесів, що обумовлені взаємодією з комп'ютерною віртуальною реальністю, призводять до спрощення системи відносин «людина – людина» у користувачів мережі Інтернет, особливо у підлітків і молоді, включених в комп'ютеризовану діяльність. [12] [10] [17]

Отже, увиразнюючи невирішені раніше частини загальної проблеми психологічних особливостей інтернет-комунікації, потрібно відзначити формування певних психологічних особливостей у процесі та в результаті інтернет-комунікації як наслідок психологічного впливу інтернет-комунікації на її учасників. [18]

Мета дослідження – виявлення психологічних особливостей, що формуються в процесі та результаті інтернет-комунікації у її учасників.

Завданнями дослідження є: 1) визначення поняття інтернет-комунікації; 2) визначення механізмів психологічного впливу інтернет-комунікації на формування певних психологічних особливостей користувачів мережі Інтернет; 3) визначення психологічних особливостей, що можуть формуватися у користувачів мережі Інтернет під впливом інтернет-комунікації.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

В результаті теоретичного аналізу проблеми було зроблено висновок, що інтернет-комунікація – це комунікація, що здійснюється з допомогою можливостей і технологій мережі Інтернет. Власне мережу Інтернет можна розглядати як середовище швидше соціальне, ніж безособово-інформаційне, що створює необхідний контекст для розвитку інтернет-комунікації.

Всесвітня мережа Інтернет сприяє в оперативному обміні інформації, отже, сприяє прискоренню темпу життя та розвитку систем віртуальної реальності, інтенсифікує процеси обміну інформацією та його оптимізації, посилює двосторонній, інтерактивний характер цього процесу. Все це вказує на особливу важливість і значну роль мережі Інтернет у здійсненні комунікації, що володіє своєю специфікою та закономірно здійснює певний психологічний і педагогічний вплив на її учасників. [6] [3]

У «реальній» соціальній взаємодії людина більш обмежена у можливостях управління інформацією про себе рамками статі, зовнішності, ознак соціального статусу, професії, національності, віку, що реально сприймаються співбесідником і що практично відсутнє в інтернет-комунікації. Оскільки інтернет-комунікація представляє з себе комунікацію, що здійснюється з допомогою можливостей мережі Інтернет, тобто є відповідним чином опосередкованою, то можна говорити про появу нової комунікаційної форми – комп'ютерно-опосередкованої комунікації, яку починають активно використовувати різні інтернет-спільноти та окремі користувачі мережі Інтернет. [21]

Механізм психологічного впливу інтернет-комунікації на своїх учасників пов'язаний із застосуванням інтернет-комунікації як певної діяльності у кіберпросторі (глобальній комп'ютерній мережі Інтернет), що може здійснювати вплив на інші види діяльності, на певні психологічні особливості людини або навіть на всю її особистість в цілому. Загалом, інформаційні технології віртуальної реальності розглядаються як один з прикладів психологічних знарядь, оволодіння якими здійснює вплив на формування і функціонування вищих психічних функцій. В інтернет-комунікації з повнотою відображається тенденція взаємообумовленості природи людини і створеної нею техніки, наслідком якої є ціннісна установка на пошуки і пізнання самого себе, обмін інформацією, розширення контактів, розкриття способів вступу до різних спільнот тощо. [4]

Інтернет-комунікація може формувати як позитивні психологічні особливості (наполегливість у досягненні мети, незалежність мислення і поведінки, схильність до прийняття рішень на підставі самостійно вироблених критеріїв, тенденція до стимулювання інтелектуального розвитку та розвитку творчого потенціалу, схильність до творчої діяльності, розширення сфери контактів, формування демократичного стилю спілкування, звільнення від стереотипів сприйняття співбесідників тощо), так і негативні (надмірна захопленість інформаційними технологіями, втрата цікавості до звичайного спілкування з близьким соціальним оточенням, формування комп'ютерної залежності, занурення у власні переживання, холодність і неемоційність у спілкуванні, недолік емпатії, схильність до конфліктів, егоцентризм, недолік відповідальності тощо). [4] [18]

ВИСНОВКИ

Можна стверджувати, що існує психологічний вплив інтернет-комунікації на формування певних психологічних особливостей користувачів мережі Інтернет. Цей вплив може носити як позитивний, так і негативний характер. Відповідна проблема потребує своєї подальшої ґрунтовної розробки.

Інтернет-комунікація має важливе психолого-педагогічне значення, що пов'язано, по-перше, з можливостями самої мережі Інтернет швидко, легко і економічно відправляти та одержувати величезні масиви різних даних, по-друге – з можливостями психологічного впливу інтернет-комунікації на її учасників взагалі, по-третє – з цілеспрямованим навчальним впливом її учасників один на одного (наприклад, педагога на учнів). Безсумнівно, інтернет-комунікація відкриває нові горизонти в області навчання та освіти, адаптуючи відповідні процеси під умови інформаційної стадії розвитку суспільства.

Дослідження психологічного впливу інтернет-комунікації на формування певних психологічних особливостей користувачів мережі Інтернет має бути продовжено. До перспективних напрямків подальших досліджень відносяться, безумовно, аналіз психологічного впливу на учасників інтернет-комунікації різних її форм, таких як інтернет-форуми, чати, «гостьові книги», інтернет-комунікатори, електронна пошта тощо, а також різних її стратегій, зокрема маргінальних («спам», «флуд», «флейм», «тролінг»). Особливу увагу потрібно звернути на особливості психологічного впливу інтернет-комунікації на представників різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амерханова Э.Р. - Плюсы и минусы общения в Интернет-пространстве как агента социализации детей и ресоциализации взрослых. http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=234&PHPSESSID=fc47b98d2cee77c9cd621b58accf4945 . - Оренбург, Оренбургский областной институт повышения квалификации работников образования.
2. Афанасьев К. - Виртуальная реальность // Hardware. - 1998. - N 12.
3. Блохина Е. - Исследование специфики межличностного общения с виртуальным собеседником. <http://flogiston.ru/articles/netpsy/blohina> , 2000.
4. Гладко М.А. - Психологические аспекты компьютерного обучения. http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=2249&PHPSESSID=af8f55d8f66a2d708d22ed0c894f0bfa . - Минск, Белорусский государственный экономический университет.
5. Жичкина А.Е. - Взаимосвязь идентичности и поведения в Интернете пользователей юношеского возраста: Авт. канд. дис. http://flogiston.ru/articles/netpsy/avtoref_zhichkina . - М.: МГУ, 2001.

6. Жичкина А.Е. - Социально-психологические аспекты общения в Интернете.

http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588392&archive=&start_from=&ucat=15&category=15 .

7. Иванов Д. - Виртуализация общества.
<http://m16.medport.ru/USSR/chapters/society.htm>

8. Кленова Ю. - Экспериментальное исследование взаимосвязи интроверсии и коммуникативной установки с Интернет-зависимостью.
http://flogiston.ru/articles/netpsy/ia_klenova

9. Концевой М.П. - Социальная перцепция в контексте информатизации гуманитарного образования.
http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=2158&PHPSESSID=6d9c2518bb0ff6fea204cb82c8aa029a . - Брест: Брестский государственный университет.

10. Кречетников К.Г. - Влияние информационных технологий на интеллектуальную деятельность обучающихся.
http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=168&PHPSESSID=9c8dc4cf5a5d1497c468cb4c214c3dfb . – Владивосток: Тихоокеанский военно-морской институт.

11. Кречетников К.Г. - Тенденции развития образования в современном информационном обществе.
http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=59&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775 . - Владивосток: Тихоокеанский военно-морской институт.

12. Кузьмина К.Е. - Влияние компьютеризированной деятельности на межличностные отношения в юношеском возрасте.
http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588522&archive=&start_from=&ucat=15&category=15 . – Смоленск: Смоленский Государственный Университет.

13. Лежепекоев Н. - Интернет: проблемы, функции и перспективы развития. <http://webnick.narod.ru/internet/index.html> . - Орлов: Орловский Государственный Университет, 2003.

14. Львова А. И., Рязанцева И.А. - Интернет-тренинг как новая возможность групповой психологической работы. http://flogiston.ru/articles/netpsy/inet_training

15. Мелюхин И. - Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. - М., 1999.

16. Мунтян П. - Влияние сети Интернет на развитие человека как психологическая проблема. http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588195&archive=&start_from=&ucat=15&category=15

17. Мышенкова Е.С. - Успешность общения, опосредованного глобальной компьютерной сетью Интернет. http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588224&archive=&start_from=&ucat=15&category=15 . - Минск: Белорусский государственный университет, 2001.

18. Смыслова О.В. - Психологические последствия применения информационных технологий. http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588574&archive=&start_from=&ucat=15&category=15 . - М.: МГУ, 1998.

19. Смыслова О.В. - Эмпирическое исследование психологических последствий применения информационных технологий. <http://flogiston.ru/articles/netpsy/hackers2> . - М.: МГУ, 1998.

20. Тарасов В. - Системный подход к описанию и управлению взаимодействиями человека с виртуальной средой // Тезисы докладов на конференции "Технологии виртуальной реальности". - М.: ГосНИИАС, 1995.

21. Шевченко И.С. - Факторы динамичности самопрезентаций в Интернет-общении.

http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=66 . - Казань: Казанский государственный университет.

22. Gackenbach J. - Psychology and the Internet, Second Edition - Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications. http://www.amazon.com/Psychology-Internet-Second-Intrapersonal-Interpersonal/dp/0123694256/sr=1-2/qid=1170244098/ref=sr_1_2/002-7584631-3852814?ie=UTF8&s=books

23. Lea M., Williams K.D., Spears R. - A Social Psychology of the Internet. http://www.amazon.com/Social-Psychology-Internet-Martin-Lea/dp/0761970215/sr=1-5/qid=1170244098/ref=sr_1_5/002-7584631-3852814?ie=UTF8&s=books